

CUMHURİYETİN 80. YILINDA DÜNDEN BUGÜNE TÜRKİYE'NİN ÖNCÜ İŞLETME VE YÖNETİCİLERİ

Belgin AYDINTAN

Abstract

In this paper it is discussed that economic developments are analyzed in Turkey from the Ottoman Empire to the establishment of the Republic of Turkey and from the young Republic of Turkey to present. It is spread out front of eyes that Turkey has had very important advances for 80 years which are from establishment of the Republic of Turkey in 1923 to present. In tis subject especially Turkish frontier companies, their founders and managers have the big share.

Giriş

Osmanlı imparatorluğu ve Türkiye, tarihi gelişiminde iki fırsatı kaçırmıştır. Bunlardan birincisi, soyal yaşamdaki reform, ikincisi ise sanayi devrimidir. Yıllarca savaşlarla yorulmuş olan ülkede ne bir sigorta şirketi, ne bir banka, ne yeterli demiryolu ne de bir modern kentsel yaşam vardı. Türkler, ekonomik olarak ya devlete çalışırlar ya da belli meslekleri icra ederlerdi. Bunun dışında aktif olarak üretimle fazla ilgileri yoktu. Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında gelişmekte olan ülke kavramı yerine ya gelişmiş ya da gelişmemiş ülke kavramı geçerliydi. Türkiye ise en gelişmemişler arasında yerini almıştı. Teknoloji, yatırım bilgisi, girişimcilik gibi konulardan çok uzaktaydı.

Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde, Türk ticaret adamı ya da tüccar oluşturma konusunda önemli çabalar gösterilmeye başlanmıştır. Bu çabalar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde önem kazanmış ve yeni Cumhuriyetin ekonomik alandaki başlıca stratejilerinden birini oluşturmuştur. 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde, savaşlardan yorgun çıkan halka ekonomik yön vermek ve harap olan ülkeyi kalkındırmak için yapılması gerekenleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bundan sonra

* Dr., Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü

canla başla çalışılarak büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Nitekim, 1950'lerin sonunda Türkiye tekstilden gıdaya, finanstan kimyaya kadar pek çok alanda önemli gelişmeler göstermiştir. İlkler imza atan ve sektörlerinde çığır açan işletme kurucularının ve yöneticilerinin çabaları, Türkiye'nin bugünlere gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Türkiye'de Girişimciliğin Tarihçesi

Türk'lerin Orta Asya'dan gelip Anadolu'ya yerleşmeye ve dolayısıyla göçebe toplumdandan yerleşik toplum düzenine geçmeye başlamalarından itibaren ticaret ve özellikle sanatkarlık konularında oldukça aktif olduklarını görülmektedir. Nitekim Selçuklular döneminde ve Osmanlıların kuruluş döneminde bir esnaf-sanatkar örgütü olan Ahilik teşkilatının çok etkin ve başarılı olduğunu, hatta Osmanlıların kuruluş ve yükselme dönemlerinde bu örgütün askeri ve politik bakımdan da etkili olduğu görülmektedir. Fakat Osmanlılar döneminde, imparatorluğu oluşturan toplum grupları arasında bir işbölümüne gidilerek Türkler ticaret işi dışında bırakılmışlardır. Ticaret işini imparatorluk içinde daha çok Rum, Yahudi ve Ermeniler üstlenirken, Türkler daha çok askerlik, ulemalık, bürokratik, hayvancılık ve tarım gibi alanlara yönelmişlerdir (Akmüt, 2003:435-437).

Ülkemizde Cumhuriyet öncesi dönemde yerli esnaf ve tüccar kesim, sadece dinsel düşünce ve kalıplarla işletme ve ekonomik yapıyı yönetebileceklerini umuyorlardı. Bu nedenle, ne bilimsel yöntemler kullanabildiler ne de acentalık yapmaktan öteye yerli üretimi gerçekleştirebildiler (www.savsat.com, 2003).

Dolayısıyla Türk toplumu uzun yıllarca ticaretin dışında kalmış ve gerek sosyo-kültürel ve gerekse etik açılarından arzu edilen ölçüde bir ticaret alt yapısı ve kültürü oluşturamamıştır (Akmüt, 2003:435-437).

Uzun bir dönem boyunca sanayinin temellerini kuramayan Osmanlı, ileri sanayi ülkeleri için bulunmaz bir pazar görünümündeydi. Bu çemberden çıkabilmek için mevcut durumun öğrenilmesi gerekliydi. Bu nedenle 1913-1915 sanayi sayımları yapılmıştır. Bu sayım Türk sanayisindeki azınlık ve yabancı payların ortaya çıkarılmasında önem arzemektedir (D.İ.E., 1973:140-143; Toprak, www.kho.edu.tr):

Tablo 1: Azınlık ve Yabancı Girişimlere Ait Sermaye ve Emek Miktarları

<u>MİLLİYET</u>	<u>SERMAYE (%)</u>	<u>EMEK (%)</u>
TÜRK	15	15
RUM	50	60
ERMENİ	20	15
YAHUDİ	5	10
YABANCI	10	—

Kaynak: **Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı**, (1973), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, s. 143.

Sermaye ve emek miktarının ancak %15'i Türk'lerin elindeydi. Diğerleri ise azınlık ve yabancı girişimlerdi.

Ancak imparatorluğun son dönemlerinde ve özellikle de İttihat ve Terakki döneminde Türk ve Müslüman ticaret adamı ya da tüccar oluşturma konusunda önemli çabalar gösterilmeye başlanmıştır. Bu çabalar yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde önem kazanmış ve Yeni Cumhuriyetin ekonomik alandaki başlıca stratejilerinden birini oluşturmuştur. 1923 yılının Şubat ayında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde alınan ilke kararlarından biri de bu konuda "Türk ve müslüman ahaliden tüccar ve iş adamı insanlar oluşturma" konusundadır. Yeni Cumhuriyetin bu politikası 1930'lu yıllara kadar sürdürülmüştür. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte o yıllara kadar süren "bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler" sloganı ile ifade edilen klasik piyasa ekonomisine güvenin son bulması ve devletçi paradigmanın ağır basmasıyla genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de politikasının değiştiği görülmektedir. Bu yıllarda İktisadi Devlet Teşekkülleri kurulmaya ve devletçi politikalar devreye girmeye başlamıştır. Bu yıllarda başlayan ithal ikamesi politikası varlığını sürdürmüş ve 1961 yılından itibaren resmi kalkınma politikası olarak kabul edilmiştir. Bu politika 24 Ocak 1980 kararlarına kadar resmi politika olarak devam etmiştir (Akmüt, 2003:435-437).

Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası İşletmecilik Anlayışına Genel Bir Bakış

Geleneksel iktisadi yapının tarımsal ağırlıklı üretim yapısı içinde hapsolan Türk insanı, kendini sanayileşme uğraşısı içinde görememiştir. Ondokuzuncu yüzyılın sonlarında kıyı ve liman şeridinde gelişen ticari yapılanmalar yabancı işletmelerin kurulmasını hızlandırmıştır. Ekonomideki iç kıpırdanma diye nitelendirilebilecek yapılanmalar, tamamen yabancı sermaye denetiminde organize edilmiştir. Yeterli kaynak ve teknik bilgi yaratacak güçten yoksun olan Anadolu insanı ancak Cumhuriyet'le kendi özgüvenine kavuşmuştur. Cumhuriyet sonrası dönemde ulusal düzeyde yerli imajı yaratabilen işletmeler kurulmaya başlamıştır. Ticari etkinliklerini geliştirmeye çalışan yerli yatırım ve yatırımcılar devlet olanaklarıyla geliştirilmeye çalışılmıştır. Genellikle ticari organizasyonların ötesine geçemeyen diğer bir ifadeyle sanayi üretimiyle tanışmamış işletmeler, babadan oğula geçen yöneticiler tarafından yönetilmiştir. Yatırım yapma riskini göze alamayan iş çevreleri gerekli altyapıların oluşmasıyla yatırım alanlarına girmeye başlamışlardır. Bu yapılarda önceleri tek yönetici ve sadece emir-komuta zincirine dayalı hiyerarşi egemen olmuştur. Üniversite düzeyinde ekonomi ve işletme eğitiminin başlamasıyla yönetici niteliğindeki elemanlar devlet kadrolarında istihdam edilmeyi yeğlemişlerdir. Teknik okulların devreye girmesi yatırım güdülerini artırmış ve bu noktada Türkiye'de işletmecilik anlayışı oluşmaya başlamıştır (www.savsat.com, 2003). Ekonomik gelişmenin dinamik ve sürükleyici kesimini oluşturan sanayi sektöründe işletme sahibi, genellikle mühendis, teknisyen ya da usta kökenli olmaktadır (Akmüt, 2003: 448).

Yabancı sermaye akımının hızlanması ve insangücünün tarımsal yapının dışına çıkıp sanayi organizasyonlarında yer alması, Türkiye Cumhuriyeti açısından bir dönüm nok-

tasıdır. İkinci Dünya Savaşından sonra teknolojik gelişimin yarattığı hızlı değişim, ülkemizde de etkisini göstermeye başlamıştır. Hemen her sektörün yakından ilgilendiği bilgi işleme olan gereksinim hergün daha da artmaya ve organizasyon bünyesinde kaçınılmaz görülmeye başlanmıştır. Bu gelişmeye ayak uyduramayan işletmelerin rekabetin çok gerisinde kalmaya yüz tutmuş olmaları, sonuç olarak işletmelerde bu konuda iç eğitimlerin önemini artırmıştır. 1960 sonrasında işletme yönetim ve organizasyonuna önem verilmesinin nedeni dünyada uluslararası rekabetin artması ve buna yetişme isteğidir. Bunun sonucunda Türk işletmeleri üretim ve kaliteye önem vermişler ve kendi iç yapılarını dünya standartlarıyla uyumlaştırmaya çalışmışlardır (www.savsat.com, 2003).

Cumhuriyet Öncesi Türk Sanayisi

Cumhuriyet dönemindeki sanayinin gelişim sürecini takip edebilmek için Osmanlı sanayisinin gelişimine de kısaca bakmakta yarar vardır.

Osmanlı Sanayisinin Gelişimi

Osmanlı'da sanayinin kendini gösterdiği devir onaltıncı ve onyedinci asırdır. Bu dönemler Osmanlı'nın ekonomik ve politik güçlerinin kuvvetli olduğu dönemlerdir. Osmanlı'lar bu dönemlerde küçük el sanatları, çinicilik, dokumacılık ve gemi yapımında batıya göre üstün özelliklere sahipti. Osmanlı sanayisinin örgütlenmesini, Ahilik teşkilatı yükümlenmiştir. Ahilik özellikle onüçüncü ve ondördüncü yüzyıllarda Anadolu'da yayılmış bir sosyal örgütlenme biçimi olup çoğu amme hizmetlerini yürütmekteydi. Ancak Ahilik teşkilatının sanayide pek başarılı olamadığı bir gerçektir. Çünkü onaltıncı ve onyedinci yüzyılda batı sanayisi fabrikasyon düzeyine erişmişken, Ahilik teşkilatı küçük el sanatları ve tezgahlarından öteye gidememiştir. Örneğin, 1843 yılında İngiltere'de 1819 fabrika çalışırken, bu miktar 1874 yılında 2665'e ulaşmıştır. Bu şekildeki bir yükseliş Doğu'daki birçok el tezgahlarının yıkılmasına sebep olmuştur. Ekonominin bu gelişim sürecinde dışa bağımlılığı da artmıştır. Osmanlı devletinin sanayi kesimindeki uğraşları üçe ayrılabilir:

1. Devlet sermayesi ile kurulan askeri görünümdeki fabrikalar: Devlet sektörünün uğraşları tersane, tophane, baruthane, top arabası, fişekhane, kurşunhane, dökümhane olarak gösterilebilir.
2. Yerli özel sektör: İpek, halat, peştamal vb. Özel sektörün örgütlendiği yerlere lonca teşkilatı denirdi. Loncanın genel görevi, rekabeti ortadan kaldırmak ve ekonomik kaynakların daha akılcı kullanılmasını sağlamaktı. Devlet, adeta yarı resmi nitelik taşıyan bu kuruluşlar aracılığı ile fiyatları ve kaliteyi kararlaştırmakta ve denetlemekteydi. Hammadde ihtiyacının karşılanması lonca yardımı ile mümkündü. Üyeler arasında dayanışma sağlayan loncalar, devlet ile esnafın genel politikasını da birleştirirdi.
3. Tekelci görünümündeki yabancı girişimler.

Osmanlı döneminde temel sanayi türleri kısaca aşağıdaki şekilde açıklanabilir:

- a. Kömür ve tersane işleri: Osmanlı döneminde ilk fabrikaların II. Mahmut devrinde harp sanayisi ile başladığı görülmektedir. Sinop, İzmit, İstanbul tersanelerinde buharlı gemiler yapılmaktaydı. Kurulan bu fabrikalar için ihtiyaç duyulan kömür dışarıdan getirilmekte bu da bütçeden önemli bir payın dışarı akmasına neden olmaktadır. Bu dönemde işletmeye açılan Ereğli Kömür İşletmeleri, Osmanlı sanayisinde bir ilktir. Ancak zaman içinde kömür havzaları iyi işletilmediği için Rum ve İngiliz işletmecilerine devredilmiştir.
- b. Harp sanayi: Osmanlılar kendi ihtiyaçlarına yetecek bir harp sanayisine sahiptirler. Baruthaneler, top ve küre yapan işletmeler ve bunların hammaddesini sağlayan madenler ve işletmeleri mevcuttu. Abdulaziz döneminde, Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki anlaşmalarla tophane ve barut fabrikaları kurulmuştur.
- c. Dokuma sanayi: Ordu ihtiyacını karşılamak için devlet sermayesi ile kurulan fabrikaların yanısıra, Hereke ve Bakırköy gibi daha önceden kurulmuş fabrikalar da vardı. Buna rağmen yine de ordunun ihtiyacı dışarıdan temin ediliyordu.
- d. Maden sanayi: Zonguldak kömürleri, Balya-Karaaydın simli kurşun, manganez ve krom madenleri yabancı sermaye tarafından işletilmektedir.
- e. Halı sanayi: Büyük çoğunluğu yabancı sermaye tarafından işletilen bu sektörde özel yerli sermaye de mevcuttu.

Osmanlı döneminde sanayi alanındaki geri kalmışlığa karşı; sanayiye islah hareketleri kapsamında gümrük resmini kaldırmak, lonca mensupları arasında şirketler kurmak, sanayi okulları ve yerli mallar için sergiler açmak gibi önlemler alınmaya çalışılmışsa da başarılı olunamamıştır (D.İ.E., 1973:137-166).

İzmir İktisat Kongresi Öncesi Türkiye

1923 yılında kurulan genç Cumhuriyet, Osmanlı imparatorluğundan geri bir tarım ülkesi devralmıştır. Sürekli devam eden savaşlar, imparatorluğu yıpratmış ve parçalamış, ekonomisi ve maliyesi tamamen yabancı ülkelerin eline geçmiştir. Bu dönemde ekonominin çeşitli sektörlerine bakıldığında şu durumlar gözlenmektedir (D.İ.E., 1973:147):

- a. Sanayi: El sanatları seviyesinde olan sanayi loncalarının devamı sayılabilecek gruplar halinde toplanmıştı. Küçük işletmelerin hakim olduğu, başlıca sanayi kolları, tarım, dokuma, dericilik ve seramikti. Ancak 1923 yılında birkaç fabrika haricinde hemen hemen hiçbir sanayi kolu kalmamıştı. Zaten bu fabrikalar da yabancıların elindeydi.
- b. Ticaret: İç ticaretin bir kısmı ve dış ticaretin büyük bir kısmı yabancılar tarafından yürütülüyordu. Yiyecek ve giyeceğin çoğu dış ülkelerden ithal ediliyordu, bu nedenle de dış borçlar artmaktaydı. 1923 yılında 4.018 km. olan demiryollarının büyük çoğunluğu Almanlar tarafından işletiliyordu.

- c. Tarım: Nüfusun %70-75 oranı tarım alanında istihdam edilmekteydi. Tarım teknolojisi geri olduğu kadar, tarımsal ürünlerin pazarlama olanakları da yok denecek kadar azdı.

Atatürk, bu dönemde milli bağımsızlık için ekonomik egemenliğin zorunluluğu, bunu sağlamak içinse gerek tarımda gerekse sanayide hamleler yapılması gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Bu dönemde iki temel prensip hakimdir: Bunlardan birincisi; barışçı bir dış politika. İkincisi ise; sanayileşmeyi sağlayabilmek için dış yardımı şartlı olarak kabul etmek (Şartlar T.C. Hükümeti tarafından tayin edilecek).

Bu dönemde sanayi konusunda üç önemli olay görülmektedir:

1. İzmir İktisat Kongresi ve Önemi

Lozan konferansına ara verildiği sırada İzmir İktisat Kongresi 1.135 delege ile 17 Şubat-4 Mart 1923 yılında toplandı. Kongrede, yeni Türkiye'nin ekonomik sorunları üzerinde duruldu. Ayrıca Lozan'da devamı istenen kapütülasyonlar ve diğer imtiyazların kabul edilmeyeceği ifade edildi. Bu kritik dönemde, ekonomik sorunları düzenlemek için kararlar alan İzmir İktisat Kongresinde, savaşlardan yorgun çıkan halka ekonomik yön vermek ve harap olan ülkeyi kalkındırmak için yapılması gerekenleri tespit etmek amaçlanmıştır. Bu kongrede dört ana grup temsil edilmekteydi (D.İ.E., 1973:148; www.ataturk.net, 2003; Kipal ve Uyanık, 2001:44; Türkdoğan 1981: 488):

1. Sanayi grubu
2. Ticaret grubu
3. Tarım grubu
4. İşçi grubu

Bu kongrede alınan kararlar şunlardı:

- Hammaddesi yurt içinde olan endüstri kollarının kurulması,
- Özel girişimcilerin desteklenmesi,
- Yatırımcılara kredi sağlayacak bankaların kurulması,
- Günlük tüketim mallarına öncelik verilmesi,
- Önemli kuruluşların millileştirilmesi,
- Sanayiyi teşvik edici yasaların çıkarılması, özellikle gümrük tarifelerinin milli sanayinin kalkınma ihtiyaçlarına göre değiştirilmesi,
- Yerli malların karada ve denizde ucuz tarife ile taşınması,
- Demiryollarının geliştirilmesi.

İzmir İktisat Kongresi sonunda, kongreye katılanlar oybirliği ile Misak-ı İktisadi kabul ederek, çağdaş bir Türkiye için çalışacaklarına söz verdiler. Kongre sonrası uygulamalarda alınan bu kararlar canla başla gerçekleştirilmiştir.

2. Teşvik-i Sanayi Kanunu

Bu dönemin en önemli ekonomik kanunu, özel sanayi ve maden işletmelerine geniş çapta imtiyazlar veren Teşvik-i Sanayi Kanunuydu. Bu kanun 1927 yılından 1942 yılı-

na kadar uygulamada kalmak üzere kabul edilmiş bir kanundur. Bu kanun, önemli sanayi firmalarına fabrika toprağı verme, vergi muafiyetleri sağlama, taşıma indirimleri, üretim primleri, devlet kurumlarını zorunlu alıcı kılma gibi teşvik tedbirlerini içermektedir. Kanunun genel amacı, sermaye birikimini artırmak ve özel teşebbüs aracılığıyla sanayileşmeyi ve kalkınmayı sağlamaktı (D.İ.E., 1973:148).

3. 1927 Sanayi Sayımı

1913-1915 yılları arasında durum tespit amacıyla yapılmış olan sayım tüm ülkeyi kapsamıyordu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında tekrar ortaya çıkan sanayileşme çabalarının gerek yönünü gerekse durumunu tespit etmek amacıyla sayım yapılması zorunluluğı ortaya çıkmıştır. 1927 sanayi sayımı kapsam ve yöntem itibarıyla Türkiye'de uygulanan ilk genel sanayi sayımıdır (D.İ.E., 1973:148).

Yıllar sürmüş savaşların ardından Anadolu'nun ekonomik envanterini çıkarmak amacıyla 1927'de yapılan sanayi sayımında, ülkede toplam olarak 65.245 işyeri bulunduğu saptanmıştır. Bunların %44'ü tarım, evcil hayvanlar, balık ve av ürünleri sanayisinde yoğunlaşmaktadır. %23'ü maden sanayi, maden işleme, makina onarımı ve imalatı grubudur. Ancak bu sanayilerin %97'si hiçbir motoru bulunmayan, makina kullanmayan, beşten az kişinin çalıştığı ve çoğı onarım işleriyle uğraşan küçük atölyelerden ibaretti. Maden işletmeleri, dokuma, çimento, halı ve zeytinyağı üreten birtakım tesisler yabancıların elindeydi. 13 milyon nüfuslu ülkede, gerçek anlamda işçi sayılabilecek kişilerin sayısı 73.000'i zor buluyordu. Çalışanların %43'ü tarım sektöründe, %19'u ise dokuma sektöründe istihdam edilmekteydi. 1927 yılında kullanılan hammaddenin %66'sının tarım sektöründe, %17'sinin ise dokuma sektöründe kullanıldığı tespit edilmiştir (D.İ.E., 1973:151; Eczacıbaşı, 1998:70).

1926 yılının sonunda 201 Türk anonim şirketi kurulduğu belirlenmiştir. Bu anonim şirketlerin %31'i bankacılık, %29'u ticaret, %22'si gıda ve %20'si madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelerdi. Kurulan anonim şirketlerin 66'sında yabancı ortaklığı mevcuttu (Kıpal ve Uyanık, 2001:61).

1927 sayımına göre Türkiye'de genellikle küçük işletmelerin ve özellikle tarımsal maddeleri işleyen işletmelerin önem kazandığı ve küçük sanayinin döneme hakim olduğu söylenebilir.

Türkiye'nin "Kalkış" Aşaması

1929 ekonomik bunalımıyla beraber ileri ülkelerde üretim düşerken, Türkiye, Cumhuriyet'in kurulduğu 1923 yılına oranla 1938 yılında kişi başına gelirini iki, ulusal gelirini ise 2.6 kat artırmış bulunuyordu. Bu aşama Türk ekonomisinin "kalkış" aşamasıydı. 17 Nisan 1934'de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konuldu. Plan, ilk aşamada 20 büyük tesisin kurulmasını öngörüyordu. Bunların arasında Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya iplik ve dokuma fabrikaları, Karabük demir ve çelik, İzmit kağıt ve selüloz, Keçiborlu kükürt, Bursa kamgarn (merinos), Paşabahçe şişe ve cam, Kü-

tahya seramik, Zonguldak semikok, İzmit süperfosfat ve sutkostik fabrikaları gibi tesisler yer almıştır. Türkiye, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında çok büyük işler başarmıştır. Sanayileşmede özel girişimin gittikçe ön plana çıktığı güçlü bir karma ekonomi doğmuştur. Türk sanayisi, ekonominin öncü ve sürükleyici sektörüne dönüşmüştür (Eczacıbaşı, 1998:72).

Toplu iğneyi bile ithal eden bir ülkeden, 80 yılda dünya ile rekabet eden bir iş dünyası doğmuştur. Genç Cumhuriyet'in ilk üretim bilançosu ve sektörleri aşağıdaki tablo ile özetlenebilir:

Tablo 2: Türkiye'de Sanayinin İlk Üretim Bilançosu ve Sektörleri

SEKTÖRLER	İLK ÜRETİM TARİH VE MİKTARI
BANKACILIK	37 banka mevcuttu. Bu bankalarda 1924 yılında 8.6 milyon dolarlık mevduat toplanmıştır.
BEYAZ EŞYA	Arçelik, 1956'da çamaşır makinası, 1960'da ise buzdolabı üretti. 1960 yılında toplam 12 bin adetlik üretim gerçekleştirildi.
BEYAZ ET	Yupi ve Güneşli Koçman 1963'te endüstriyel üretimi başlattı.
BİRA	İlk üretim Osmanlı döneminde Bomonti'de başladı. 1939'da 5.4 milyon litre üretim gerçekleştirildi.
BİSKÜVİ	Endüstriyel anlamda ilk üretimi Ülker gerçekleştirdi. 1944'de Sabri Ülker günde 200 kg. bisküvi üretebiliyordu.
CAM	1935'de Şişecam kuruldu. 1936'da şirket 2 bin 662 ton cam üretmeye başladı.
ÇİMENTO	Osmanlı döneminde başlamıştır. İlk fabrikalar olan Arslan ve Eskişehir 1920'de birleşti. 1923'de 12 bin 500 ton üretim yapıldı.
DEMİR-ÇELİK	1928'de Makina Kimya Endüstrisi olarak bilinen tesiste üretime geçildi. 1940'da üretim miktarı, 37 bin tondur.
DÖKÜM	Bugünkü Makina Kimya Endüstrisi tesislerinde üretime başlandı. 1960'da 161 bin ton üretim yapıldı.
GAZLI MEŞRUBAT	1930'da Mehmet Hakkı Erbak tarafından Nilüfer Gazoz fabrikası kuruldu. Fabrikanın günlük üretim hacmi 200 bin litredir.
KAĞIT KARTON	1936'da üretime başlayan SEKA'nın üretimi 3 bin 959 tondur.
MAKARNA	Hasan Tahsin Piyale 1922'de ilk yerli makarnayı üretti. İlk üretimde 10 işçi çalıştı. Atölyenin kapasitesi 600 okka idi.
OTOMOBİL	İlk sanayi üretimini Otomobil Sanayi adlı şirket gerçekleştirdi. Bu şirket 1960 yılında 4 adet Ford Consul model otomobil üretti.
SERAMİK KAPLAMA	İbrahim Bodur 1960 yılında Çanakkale'de fabrikasını kurarak sektörün ilk kurucusu oldu ve o yıl 1 milyon metrekare üretim yaptı.
SÜT	1927'de Atatürk Orman Çiftliği ile ilk çalışmalar başladı. 1929'da 1 milyon 843 bin ton süt üretildi.
ŞEKER	Türkiye'nin ilk şeker fabrikası 1926'da kurulan Alpulu Şeker Fabrikasıdır. 1935 yılında üretim 54 bin tondur.
TRAKTÖR	1954 yılında kurulan Türk Traktör ilk yerli üretimi gerçekleştirdi. 1955'deki üretimi 815 adet idi.
TURİZM	1930 yılında turist sayısı 50 bin kişi iken 1936'da 80 bin düzeyine ulaşmıştır.

Kaynak: FIRAT, Ebru (2003), "Geleceğin Türkiye'si", *Capital*, Kasım, s. 79-84.

1960 yılında Devlet Demiryolları Atölyesi'nde 129 gün içinde Cumhuriyet Bayramı törenleri için üç adet "DEVRİM" adlı otomobil üretilmiştir. Sanayi anlamındaki ilk üretim ise 1959 yılında Ford ve Koç Holding'in girişimi olarak kurulan "Otomobil Sanayi" tarafından yapılmıştır. 1966 yılında üretime başlanan "Anadol" ise ilk Türk otomobili olarak tarihe geçmiştir. 1959 yılında 38 işçinin çalıştığı Arçelik Sütluçe fabrikasında, ilk üretim yapılmış, 1960'da 7.500 adet buzdolabı ve 4.500 adet çamaşır makinası üretilmiştir. Demir-çelik üretimi ilk kez 1928 yılında savunma sanayinin çelik ihtiyacını karşılamak üzere Kırıkkale'de başlamıştır. 1940 yılında 37.000 ton çelik üretilmekteydi. Benzer gelişmeler diğer sektörlerde de yaşanmıştır. Televizyon üreticilerimiz 33 yıllık bir performansla Avrupa'nın en önemli üreticisi haline gelmişlerdir. Tekstil ve hazır giyimde Türkiye marka olma yolundadır. Seramik, makarna, bisküvi, bira, beyaz eşya gibi birçok alanda yerli ürünler global pazarlara açılmıştır (Fırat, 2003:79-84).

Türkiye Cumhuriyet'ini Yarınlar Taşıyan İşletmeler ve Yöneticileri

1950'lerin sonunda Türkiye tekstilden gıdaya, finanstan kimyaya kadar pek çok alanda çok önemli gelişmeler göstermiştir. İklere imza atan ve sektörlerinde çığır açan yöneticilerin çabaları, Türkiye'nin bugünlere gelmesinde büyük rol oynamıştır. (Süzer, 2003:107-108).

Türkiye'deki köklü şirketlerin tarihi Cumhuriyet'le eşittir. Batı'daki gibi 200-300 yıllık şirketler yoktur. Bugün en büyük işletmelere bakıldığında, örneğin; Koç ve Sabancı, bunların Cumhuriyet döneminden bugünlere geldiği görülmektedir. Aşağı yukarı 70-80 yıllık bir geçmişleri vardır (İş Dünyası, 2003:102 -106; Çokgezen, Genç ve Koral-türk, mimoza.marmara.edu.tr).

Cumhuriyet'in Öncü İşletme Yöneticileri

Türkiye Cumhuriyeti 80 yılını geride bıraktı. Bu dönemde iş dünyasına birçok yönetici damgasını vurmuştur. Bazıları kurdukları şirketlerle bazıları da sektöre getirdikleri yeniliklerle öncü olmuşlardır. Birçoğu bugün yaşamasa bile iş hayatındaki ağırlıklarının ve izlerini sürdürmektedirler. Başarılı olmalarının en önemli nedenleri, enerjileri ve Türkiye Cumhuriyetine inanmış olmalarıdır (İş Dünyası, 2003:102 -106).

Türkiye'nin önde gelen işletme ve bunların temellerini atan işadamlarından bazıları şunlardır:

Tablo 3. Türkiye'nin Önde Gelen İşletme ve İşadamları

Zorlu Holding -Ahmet Nazif Zorlu	Profilo Holding-Jak Kamhi
Uzel Grubu-Amhet Uzel	Has Grubu-Kadir Has
Borusan Holding-Asım Kocabıyık	Anadolu Grubu-Kamil Yazıcı
Doğan Grubu-Aydın Doğan	Tekfen Holding-Necati Akçağlılar
Doğuş Grubu-Ayhan Şahenk	Eczacıbaşı Topluluğu-Nejat Eczacıbaşı
Manajans-Eli Acıman	Cingilloğlu Holding-Nuri Cingilloğlu
STFA Holding-Fevzi Akkaya	Hilal Ambalaj-Nurullah Gezgin
Tekfen Holding-Feyyaz Berker	Boyner Holding-Osman Boyner
Transtürk Holding-Fuat Süren	Koç Holding-Vehbi Koç
Sabancı Topluluğu-Hacı Ömer Sabancı	Çimentaş Grubu-Raşit Özsaruhan
Akın Grubu-Haydar Akın	Ülker Grubu-Sabri Ülker
Kale Grubu-İbrahim Bodur	Sanko Holding-Sani Konukoğlu
İbrahim Polat Holding-İbrahim Polat	Yaşar Holding-Selçuk Yaşar
Güriş -İdris Yamantürk	Enka Grubu-Şarık Tara
Alarko-İshak Alaton	Vakko-Vitali Hakko
Anadolu Grubu-İzzet Özilhan	

Kaynak: İş Dünyası (2003), "İş Dünyasının Öncü İşadamları", *Capital*, Kasım, s. 102-106.

Türkiye'nin önde gelen işletme ve yöneticilerinden bazıları ise şunlardır (İş Dünyası, 2003:102 -106):

Tablo 4. Türkiye'nin Önde Gelen İşletme ve Yöneticileri

Akbank Genel Müdürü-Ahmet Dallı	Sabancı-Hasan Güleşçi
Garanti Bankası G. Müdürü-Akın Güngör	Koç Holding-Hasan Subaşı
Kimya San. Dern. Başkanı-Alber Bilen	Sabancı-Hazım Kantarcı
Koç-Bernar Nahum	Koç-Hulki Alisbah
Yapı Kredi Gen. Müd.-Burhan Karaçam	Koç-İsak Dö Eskinazis
Koç Holding CEO-Bülend Özaydınlı	Koç Grubu-İnan Kıraç
Henkel Başkanı-Can Paker	Fiat İş Geliştirme Başk.-Jan Nahum
Coca Cola-Cem Kozlu	Efes İçecek Grubu Başk.-Muhtar Kent
Oyak Holding Gen. Müd.-Coşkun Ulusoy	Arçelik Genel Müdürü-Nedim Esgin
Arçelik Genel Müdürü-Ergün Önder	Şişecam Yöneticisi-Şahap Kocatopçu
TUSİAD Genel Sekreteri-Ertuğrul Soysal	Petrol Ofisi-Vural Akışık
Tofaş Grubu Başkanı-Gökçe Bayındır	Ülker Ar-Ge Grubu Başk.-Zeki Sözen
IBM Genel Müdürü-Gündüz Pamuk	IMKB Başkanı-Tuncay Artun
Turkish Bank-Hamit Belli	AKSA-Selçuk Ergin

Kaynak: İş Dünyası (2003), "İş Dünyasının Öncü İşadamları", *Capital*, Kasım, s. 102-106.

Bu işletmeler, iş adamları ve yöneticiler, bir döneme ve hatta günümüze kadar damgalarını vurmuşlar ve Türkiye'nin gelişimine ön ayak olmuşlardır. Ahmet Dalı (Akbank eski genel müdürü) 1960'lı yıllarda Türk bankacılığının dönüşümünü başlatmıştır. Bernar Nahum, Türkiye'nin otomotiv alanındaki başarısının ilk mimarlarından. Türkiye'nin "Anadol" ile başlayan otomobil serüveninde öncü olmuştur. Dünya teknoloji devlerinden biri olan IBM Türkiye'ye geldiğinde Gündüz Pamuk sorumluluğu almış ve Türkiye'de kamu ve özel sektörün bilgisayar teknolojisiyle tanışmasını sağlamıştır. IBM 650 sisteminin Karayolları Genel Müdürlüğü'nde kurulmasını sağlamıştır. Bugün Çukurova Grubu'nun ve Eczacıbaşı Grubu'nun dedeleri, Cumhuriyet döneminin büyük girişimcilerindendir. 1950'li yıllarda Koç, sanayide çok önemli adımlar atmıştır. Otomotiv, beyaz eşya, radyatör, elektronik cihazlar, mensucat, kibrit gibi bir çok yerli malın üretimini gerçekleştirmiştir. Hacı Ömer Sabancı, 1932 yılında Adana'da bir çırçır fabrikasına ortak olarak bugünkü Sabancı Holding'in temellerini atmıştır. Sabancı Holding, Marsa, Bossa ve Akbank'ın kurulmasında aktif rol üstlenmiştir. Ayhan Şahenk, Türkiye'ye barajlar, santraller, tüneller, limanlar, demiryolları, otoyollar gibi inşaat sektörünün yanında gıda, finans, turizm, otomotiv, ticaret ve bilişim sektörlerini kazandırmıştır. Nejat Eczacıbaşı 1952'de, İstanbul'da Türkiye'nin ik modern ilaç fabrikasını kurmuştur. Kısacası herbiri Türkiye'nin geleceği için büyük adımlar atmışlardır. (İş Dünyası, 2003: 102-106; Süzer, 2003:107-108).

Cumhuriyet'in Dünya İşletmeleri ve Sektörleri

1980'li yıllarda ihracatın desteklenmesiyle Türk şirketleri global rekabette yerlerini almaya başladılar. O günlerde başalayan bu süreç giderek gelişmiştir. 1990'lı yıllarda Gümrük Birliği'ne hazırlıksız yakalanmak istemeyen Türk işletmeleri, hızlı bir dışa açılma politikası izlediler. İşe ihracatla başlayıp, kendi markalarıyla dış pazarlarda ciddi pazar payları elde etmeye başladılar. "Made in Turkey" etiketi artık dünya pazarlarındadır. Holdingler yurtdışında şirketler açmaya başladılar (Koç-37 şirket, Zorlu-11 şirket, Şahinler-9 şirket, Sabancı-7 şirket, Eczacıbaşı-6 şirket, Tekfen-6 şirket, Tepe-2 şirket, Doğuş-2 şirket, Kibar-1 şirket). Arçelik, yurtdışındaki ilk ofisini İngiltere'de 1989 yılında açmıştır. Ardından Fransa, Almanya, İspanya, Polonya, Rusya ve Hong-Kong ofisleriyle yurtdışında faaliyet göstermeye başlamıştır. 1998 yılında ise Tunus'da üretim ve satış şirketlerini faaliyete geçirmiştir. Şu anda şirket, yurtdışında Beko, Elektra Bregenz, Tirolia, Blomberg, Arctic, Flavel ve Leisure markalarıyla faaliyet göstermektedir.

Eczacıbaşı grubu yurtdışına Vitra ile açıldı. 1990 yılında Almanya'da ilk şirketini kurdu. Bunun arkasından günümüze kadar, İngiltere, İrlanda, ABD, Rusya ve Ukrayna'da şirketlerini kurdu. Vitra, Almanya'da %13, İngiltere'de %6, İrlanda'da %6, ABD'de ise %3 oranında bir pazar payına sahiptir.

Yurtdışındaki faaliyetleri eskiye dayanan gruplardan birisi de Kale Grubu'dur. İlk ihracat 1954 yılında Pakistan ve Ortadoğu ile yapılan temaslara başlamıştır. Bugün şirket, 60 ülkeye farklı ebatlarda 3.000 çeşit ürün ihraç etmektedir.

Anadolu Grubu bünyesindeki Efes İçecek Grubunun, 7 ülkede toplam 14 bira, 4 malt üretim tesisi ve bir şerbetçiotu işletme tesisi bulunmaktadır. Aynı zamanda Türkiye Coca Cola ortaklığı dahil olmak üzere, 5 ülkede Coca Cola şişeleme, satış, dağıtım ve pazarlama faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Yaklaşık 50 yılını emekleme dönemiyle geçiren hazır giyim sanayi, son 30 yılda büyük bir atak yapmış ve Türkiye ekonomisini sürükleyen lokomotif sektörler arasındaki yerini almıştır. Sektör, uzun yıllarca Sümerbank'ın dikimhanelerinde, bazı büyük illerin küçük atölyelerinde faaliyet gösterdi. 1923-1970 yılları arasında sektöre terziler ve atölyeler hakimdi. 1970 yılında iğneden ipliğe kadar herşey ithal ediliyor ve emek yoğun çalışılıyordu. 1980'lerde dışa açılma çalışmaları başlamış ve ihracat 81.815 dolarlık bir seviyeye ulaşmıştır. Bugün tekstil ve konfeksiyon sektörü, Türkiye'nin toplam ihracatının %39'unu, toplam istihdamının %25'ini ve toplam üretiminin %25'ini sağlayan dev bir sanayi haline gelmiştir. Pekçok Türk markası (Beymen, İpekyol, Mavi Jeans, Roman gibi) dünya markası olma yolunda adımlar atmıştır. Bugün Türkiye dünya pazarlarında İtalya ve Çin ile rekabet etme çabası içindedir (Çoban, 2003:114-118; Fırat, 2003:90-94).

Cumhuriyet'in 80. yılında Türkiye ekonomisinin dünyada yer edinmesinde Türk şirketlerinin payları çok büyüktür.

Sonuç

Yarım yüzyıl önce iğneden çuvala kadar herşeyi dışarıdan ithal eden Türkiye, yirminci yüzyılın son çeyreğinde başarılı ihracat rakamlarıyla en güçlü ülkelerin pazarlarında yer alabiliyorsa ve milyarlarca dolara ulaşan dışsatımlarda sanayi ürünlerinin payı %70'leri buluyorsa, bütün bunları Atatürk Türkiye'sinin iktisadi devleti ve modern sanayi kurma savaşlarına borçludur (Eczacıbaşı, 1998:72).

Türkiye'deki köklü şirketlerin tarihi Cumhuriyet'le eşittir. Türkiye'de büyük atılımlar yapmış ve ilklere imza atmış işletmelere baktığımızda, bunların Cumhuriyet döneminden bugünlere geldiğini görürüz. Bu işletmelerin kurucu ve yöneticilerinin birçoğu bugün yaşamasa bile iş hayatındaki ağırlıklarını ve izlerini hala günümüzde sürdürmektedirler. Başarılı olmalarının en önemli nedenleri, Türkiye Cumhuriyetine inanmış olmalarıdır (İş Dünyası, 2003:102 -106).

1980'li yıllarda ihracatın desteklenmesiyle Türk şirketleri global rekabette yerlerini almaya başladılar. O günlerde başalayan bu süreç giderek gelişmiştir. İngilizler evlerinde Beko markalı televizyon seyretmekte, Almanya ve İrlanda'da Vitra markalı ürünler kullanılmakta, Arçelik Avrupa'ya pek çok çeşitli markayla girmekte, Zorlu grubu Amerika için 1.5 milyon adet çarşaf üretmekte, Ruslar Efes Pilsen içmekte, Mavi Jeans Amerika'da dev şirketleri zorlamaktadır. Tüm bunlar Cumhuriyet'in 80.yılında Türk şirketlerinin, kurucularının ve yöneticilerinin başarılı adımlarıyla gerçekleştirilmiştir (Çoban, 2003:114).

KAYNAKLAR

- AKMUT Ö., AKTAŞ R., AYKAÇ B., DOĞANAY M.M., DURUKAN T., MÜFTÜOĞLU M.T., YÜKSEL Ö., (2003), **Girişimciler İçin İşletme Yönetimi**, Gazi Kitapevi, Ankara.
- ÇOBAN, Fadime (2003), "Cumhuriyet'in Dünya Şirketleri", **Capital**, Kasım, s. 114-118.
- ÇOKGEZEN M., GENÇ H., KORALTÜRK M. (2003), "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İş Dünyasının Profili", mimoza.marmara.edu.tr.
- ECZACIBAŞI, Nejat (1998), **Yeni Bir Türkiye**, Tür Matbaacılık, İstanbul.
- FIRAT, Ebru (2003), "Geleceğin Türkiye'si", **Capital**, Kasım, s. 79-84.
- FIRAT, Ebru (2003), "Hedef 2010", **Capital**, Kasım, s. 90-94.
- İş Dünyası (2003), "İş Dünyasının Öncü İşadamları", **Capital**, Kasım, s. 102-106.
- KİPAL, Ulaş ve UYANIK, Özgür (2001), **Türkiye Milli İktisat Tarihi**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- SÜZER, D.Hande (2003), "Cumhuriyet'in Dünya Şirketleri", **Capital**, Kasım, s. 107-108.
- TOPRAK, Metin (2003), "Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 75. Yıl Armağanı", www.kho.edu.tr/yayinlar/btym.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1981), **Türkiye'nin Sanayileşmesi**, Töre Devlet Yayınevi, Ankara.
- Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı**, (1973), Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara.
- www.ataturk.net/cumh/izmir.html, "Reformlar ve Atılımlar: İzmir İktisat Kongresi", 2003.
- www.savsat.com/yazarlar/kenanoz/kitap/isletme04.htm, "Ülkemizde Egemen İşletmecilik Anlayışı, Çağdaş Yönetim Anlayışına Yaklaşmanın Nedenleri", 2003.